

CIRIL RIBIČIČ, ZDRAVKO TOMAC

Sončne in senčne strani federacije

(izd. ČZDO Komunist, Ljubljana, 1989, str. 319)

Navzlic dolgotrajnim izkušnjam z delovanjem federativnih institucij je sodobna politična teorija še vedno ostro razcepljena okoli temeljnih vprašanj pomena in učinka federalizma. Nasprotujoči argumenti so razvrščeni okoli vseh vprašanj – od tega, ali ima federalizem sploh kakšen vpliv na način upravljanja družbe, do njegovega odnosa do svobode in demokracije. To kaže, kako protislovna in zapletena narava federalizma vodi k teoretičnim sporom in konfliktom v vseh državah, ki imajo takšen ustavni model, pri čemer Jugoslavija ni nobena izjema.

Glavni razlog, zaradi katerega mnogi avtorji grešijo v prognoziranju o usodi Jugoslavije in prihodnosti federalizma v njej, leži v izredno veliki heterogenosti jugoslovanske družbe. Ta heterogenost se v zadnjem času še povečuje; ne samo da so tradicionalni kulturni obrazci na jugoslovanskem prostoru od Slovenije do Kosova različni, temveč takšne značilnosti vse bolj kaže tudi politični sistem: dinamika federalizma je popolnoma nov pojav v jugoslovanski zgodovini. Vse to ustvarja dobro podlago za cepitev družbe po liniji vzhodne in zahodne fragmentacije in segmentacije. Čeprav razvoj dogajanj očitno preti z novo balkanizacijo jugoslovanskega prostora z naslanjanjem na kombinirane sile retrogradnega nacionalizma in neostalinizma, pa tudi rešitve tipa *deus ex machina* oz. recentralizacije niso več zanesljive, tako glede na realnost političnega pluralizma v Jugoslaviji kot glede na izzive gospodarske krize.

Za Jugoslavijo je značilno tudi, da je federalizem zgodovinsko in po strukturi ter v stvarnosti sestavni del socializma in da je

v konkretnih zgodovinskih in sodobnih pogojih tudi socializem sestavni del federalizma. Federacija v socializmu pa je ena od zgodovinsko stvarnih oblik nacionalne samoodločbe in razpolaganja vsakega naroda s samim seboj. »Vprašanje jugoslovanske federacije danes je potemtakem predvsem tudi vprašanje koncepta jugoslovanskega socializma jutrišnjega dne oziroma naše skupne sposobnosti, da ta novi premislek socializma ne bo samo popravljanje zgodnjih socializmov, nastalih v krilu materialno in duhovno nerazvitih družb, ampak nov premislek, ki bo temeljil na dosežkih sodobne civilizacije – materialnih, tehnoloških, znanstvenih, informacijskih, kulturnih in drugih, ki bo znal te pridobitve prisvojiti in prirediti, ter jim dodati emancipacijsko in humanizacijsko vsebino, ki je bistvena opredelitev za socialistično družbo v njenem gibanju iz razmer globoko v ‚kraljestvu nuje‘ blizu razmeram, ki naj bi bile značilne za ‚kraljestvo svobode‘. Na tem izhodišču bi vsa sicer nedvomno zapletena vprašanja jugoslovanskega federalizma bila lažje rešljiva.«

Takšen sklep je v obsežnem in poglobljenem uvodu v pričujočo knjigo zapisal Milan Kučan. Naslov *uvodne študije*, ki posebej poudarja nujnost doslednega reševanja nacionalnega vprašanja, polno enakopravnost narodov in narodnosti, enakost pravic in odgovornosti vseh za lasten in skupen razvoj v skupni državi, je »Jugoslovanski federalizem od Speransa do razmišljanj o novi ustavi«.

Delo samo sta avtorja razdelila na dva dela; v prvem obravnavata politične borbe centralistov, federalistov in separatistov, v drugega pa so pod značilnim naslovom »Jugoslavija bo ostala avnojska, ali pa je ne bo« uvrščeni številni aktualni zapisi in polemike obeh avtorjev o razvojnih vprašanjih in dilemah našega političnega sistema. Z njimi je dokumentiran in podrobneje prikazan pogled obeh avtorjev na t. i. problem federalizma. Iz njega je razvidno, da avtorja niti ne preobremenjujeta federalizma kot rešitve za vse naše težave, niti ne instrumentalizira-

ta tega pojma v nasprotju z njegovim bistvom.

Federalizem kot ravnotežje (protislovje) med celoto (integracijo) in ohranjanjem posebnosti sestavnih delov predpostavlja jasen status same ustavnosti oziroma ustave v celoti. Pri tem pa velja upoštevati, da je federalizem funkcija družbe in ne ustave. Ustavnopravne institucije in ustavnopravni model federativne države v celoti niso sami po sebi izključen in vseobsežen test federativne narave določene družbe. Razvoj federalizma je pogojen s polivalentno problematiko uresničevanja in izgradnje celotnega političnega in ekonomskega sistema. Vprašanje odnosov med federacijo in njenimi članicami je bilo in je ostalo prvo in osnovno vprašanje vsake, pa tudi naše federacije. S tem so neločljivo povezana vprašanja političnega sistema sploh, posebno vprašanja skupščinskega sistema, položaja političnih organizacij, birokracije, samouprave, doslednega uresničevanja ustave in zakonov in predvsem položaja in vloge človeka v sistemu in družbi. Politološki pristop k tem vprašanjem je opredeljen z obravnavo federalizma kot družbenozgodovinskega procesa, tako da se ustavni model in praksa njegovega funkcioniranja ocenjuje tudi z aspekta ciljev in vrednot, ki se z njim izražajo in ščitijo, in ne samo z aspekta vzrokov sprejemanja federalizma. Samo s takšnim pristopom je avtorjema uspelo analizirati celoto zelo zapletene problematike povratnega odnosa federalizma in globalnega političnega in družbenega sistema in se izogniti ozkemu pravnoteoretičnemu (dogmatskemu) pristopu.

Avtorja se tako nista zapletla v zaprt krog problematike suverenosti, državnosti in pravice do samoorganiziranja oziroma razdelitve funkcij, ampak sta s širšega družbenega aspekta opredelila bistvo ustavnega modela federativne države, ki izključuje vse konstrukcije izven in mimo področja družbeno-ekonomskih odnosov kot osnove socializacije in vsebinske obogatitve jugoslovanskega federalizma. Gre za nov tip t. i. samoupravnega federalizma. Pri tem je pomembno, da obstoja vplivna smer razmišljanja tudi v Ameriki, ki smatra, da je federalizem bistvenega pomena za razvoj samoupravne družbe prihodnosti. Federalizem v bistvu predstavlja partnerski odnos, asociacijo, v katero se enakopravni subjekti združujejo,

toda ne stapljajo, ampak ohranjajo svojo samostojnost. Organizacijski izraz federalizma je necentralizacija in ne decentralizacija, ki predpostavlja, da center, oziroma suveren prenaša pooblastila. To je model federativne demokracije, ki ne trpi hierarhije, torej matrični in ne piramidalni sistem, v katerem se odnosi med federalnimi enotami usklajujejo s sporazumevanjem, dogovarjanjem, pogajanjem in kompromisi.

Federalizem in samoupravljanje spadata v isto vrsto načel, federalizem je samo ena od oblik samoupravljanja, samoupravljanje pa oblika federalizma. To je nedvomno izhodiščni položaj obeh avtorjev pri obravnavi federalizma, brez katerega bi se ta spremenil v goli mehanizem in formalno-pravno strukturo. Povezan je z večnacionalno strukturo jugoslovanske družbe, uresničevanjem ustavnega koncepta družbenopolitičnih skupnosti in razvojem kooperativnega in participativnega federalizma. Kot neetastična oblika usklajevanja odnosov večnacionalne skupnosti zajema še naslednje aspekte: federativnost samoupravne socialistične demokracije, združeno delo kot najširšo osnovo samoupravnega federalizma, komunalno ureditev, medrepubliško sodelovanje in svobodni družbeni federalizem. Načela takšnega federalizma so tesno prepletena z vprašanji znanstveno-tehnološke revolucije, opuščanjem državnega socializma, političnim pluralizmom in civilizacijskimi pridobitvami meščanske revolucije, izgradnjo socialistične pravne države, uveljavljanjem tržnih zakonitosti itd. Z njihovim razreševanjem uveljavljata avtorja tudi vrednostno prenovo jugoslovanskega federalizma in njegovo vključevanje v strategijo socialističnega razvoja v Jugoslaviji, ki naj odpravi sistemske vire obnavljanja krize. Zagotovo je s tem podana v knjigi zasnova jugoslovanskega federalizma po meri prihodnosti, ne da bi se izgubila kontinuiteta z avnojskimi načeli (temeljnimi opredelitvami) in zgodovinska legitimnost sedanje ureditve naše federacije. Kontinuiteta v ustavnem pravu označuje ustavno operacionalizacijo temeljnih družbenih vrednosti in ciljev družbenega razvoja v konkretnih družbenozgodovinskih pogojih, to pa so na področju federalizma prostovoljnost združitve v jugoslovansko federacijo, enakopravnost narodov in narodnosti, pravica do samoodločbe narodov itd. Diskontinuiteta s temi načeli na

podlagi prevrednotenja avnojskih izhodišč, točneje njihovih enostranskih razlag, se kaže v divjanju nacionalizma, težnjah po »tretji« Jugoslaviji itd.

Ohranjanje, uveljavljanje in razvijanje ustavne zamisli federacije je zato usodnega pomena za prihodnost Jugoslavije. Upravičeno torej avtorja opozarjata na neutemeljenost kritike ustavnega modela jugoslovanske federacije, ki naj bi bil glavni krivec za družbeno krizo, izhod iz nje pa mogoč samo z globalno rekonstrukcijo te zamisli. Na podlagi enostranskega prikaza veljavne ureditve najpomembnejših federalnih institucij so običajni očitki na rovaš dezintegracijskih teženj (republiški etatizem), soglasja, zapostavljanja splošnih v prid posebnim interesom ali premajhnih pooblastil federacije itd. Kritike ustavne zamisli federacije motijo predvsem naslednji elementi: način sprejemanja ustave SFRJ, način oblikovanja Skupščine SFRJ, sprejemanje odločitev s soglasjem v Zboru republik in pokrajin, z ustavo opredeljeno razmerje med ustavo SFRJ in republiškimi ter pokrajinskimi ustavami, razmerje med zveznimi in republiškimi zakoni ter način oblikovanja Predsedstva SFRJ.

Najbolj sistematičen in poglobljen je prav ta del knjige, ki vsebuje pregled radikalnih kritik ustavne zamisli federacije in analizo slabosti in nedoslednosti pri obravnavanju te zamisli. Avtorja ponujata analitično, argumentirano, umirjeno, trezno in poglobljeno analizo vzrokov obstoječih deformacij in na tem temelju oblikujeta predloge za dograjevanje ustavnih rešitev, ki ne pomenijo vračanja na preživele vzorce federativne ureditve iz predhodnih faz ustavno-pravnega razvoja. Izhoda ne vidita v prerazdelitvi pristojnosti med federacijo in republikami ter avtonomnima pokrajinama, temveč v razlastitvi vseh državnih organov, ko gre za posege v ekonomsko sfero, za sproščanje ekonomskih zakonitosti, razvijanje samoupravnih odnosov, demokratizacijo političnega sistema in deregulacijo. Aktualne polemike o ustavni zamisli jugoslovanske federacije so dopolnjene s podrobno analizo ustavne zamisli in delovanja Skupščine SFRJ, odločanja s preglasovanjem ali s soglasjem, centralizacijo ali dekoncentracijo pristojnosti jugoslovanske federacije, spreminjanja ustavnega položaja Predsedstva SFRJ, spreminjanja ustavnega položaja SR Srbije, postopka spremi-

njanja ustave SFRJ, različnih ocen vsebine ustavnih dopolnil iz leta 1988 in drugo. Avtorja odločno nasprotujeta uvedbi zbora združenega dela v Skupščini SFRJ, opozarjata na neizkoriščene možnosti dogovarjanja republik in pokrajin pri uresničevanju skupnih interesov v federaciji, argumentirano branita načelo soglasja pri odločanju v Zboru republik in pokrajin, preblago pa ocenjujeta ustavne spremembe iz leta 1988 in koncentracijo zveznih pristojnosti. Tudi problematiko samoodločbe, suverenosti odnosov v federaciji z vidika razrednega in nacionalnega bi bilo mogoče še izostriti.

S pričujočo knjigo sta avtorja na učinkovit način pokazala na postopno izoblikovanje dveh vase zaprtih in povsem ločenih pristopov ocenjevanja veljavne federalistične ureditve in njenega dograjevanja. Eden obravnava ustavno zamisel kot pridobitev, ki jo velja čuvati, drugi kot konfederativno deformacijo, ki je privedla do krize in jo velja odpraviti; prvi obravnava razlike kot prednost in bogastvo, drugi kot oviro nujni enotnosti; prvi se zavzema za soglasje, drugi za preglasovanje itd. Brez uspešnejšega preseganja teh polarizacij seveda ne bo mogoče začeti ustvarjalnih priprav za sprejem sodobnih ustavnih listin, neplodno konfrontiranje ima lahko tudi pogubne posledice. Instrumentalizacija znanosti za vrsto skrajnih in pretiranih ocen, ki se zavzemajo za »separatizem« ali za »krepitev enotnosti«, ne daje zagotovil za reševanje krize in ustrezno dograjevanje ustavne zamisli federacije s perspektivo svobode, sožitja, enakopravnosti, sodelovanja in samoupravne integracije.

Avtorja sta se z vsestransko analizo, ki objektivno vrednoti prispevek normativne ureditve, neuresničene ekonomske in politične predpostavke za uresničevanje veljavne ustavne zamisli federacije in usodnost deformiranih političnih odnosov za uveljavljanje te zamisli, tej nevarnosti izognila. Njun prispevek je tudi v analizi odpravljanja praktičnih slabosti v delovanju federacije, preseganju racionalizacije statusa quo in predlaganih inovacijah. Tudi tokrat za razvijanje svojega političnega sistema Jugoslavija nima vzora v svetu, kar pa ne sme pomeniti, da bo ta proizvod navzkrižja ideologije in zdravega razuma, razvojnih projektov multinacionalne elite in balkanskega improviziranja.

S knjigo »Sončne in senčne strani federacije« sta avtorja dr. C. Ribičič in dr. Z. Tomac uspešno analizirala federativni model v njegovem praktičnem delovanju, dinamično v političnem procesu, ki prispeva k razreševanju določenih problemov, pa tudi stalno generira nekatere nove, poleg pričakovanih učinkov daje v praksi tudi nepričakovane posledice. Najboljše rešitve iščeta avtorja zato v okviru možnosti, ne pa v okviru absolutnih in abstraktnih modelov; to pa ne pomeni zavzemanje za poenostavljene rešitve, ampak za celovit pristop, ki vključuje tudi vse omejujoče elemente konkretne situacije. Knjiga nima samo aktualen pomen, ampak tudi trajnejšo vrednost za proučevanje sporov in konfliktov okoli jugoslovanske federacije.

Marijan Brezovšek

IVAN OČAK

Gorkič – življenje, delo in pogibel

(Prispevek k biografiji. Izd. Globus/Plava biblioteka, Zagreb 1988, str. 398)

Publicist in zgodovinar Ivan Očak, ki se je specializiral za zgodovino komunističnega gibanja med obema svetovnima vojnama, je objavil monografijo o življenju in delu sekretarja KPJ Milana Gorkiča. Ta biografija je bila potrebna za dopolnitev zgodovine Jugoslavije, to pa zaradi vloge osebnosti, ki je bila v burnem obdobju med leti 1929–1937 na čelu KPJ – prav tako pa tudi zaradi protislovnih ocen vloge Gorkiča (Josipa Čižinskega), ki niso oprte na trdne dokaze oz. dokumentirane. Hkrati pa sodi monografija v del širše literature, ki nastaja v osemdesetih letih in ki se poskuša kritično postavljati do naše zgodovinske dediščine, da bi demistificirala politične procese in osebnosti v njih z vidika znanstvene metodologije in relevantnih teoretičnih dognanj.

Gorkič je bil na pomembnih položajih

v Kominterni prav v času, ko je ta snovala strategijo razbijanja Jugoslavije kot »versajske tvorbe«. To je bil poglaviti, četudi ne edini razlog za dolgoletni molk o vlogi, politični teži in zgodovini jugoslovanske komunistične partije v tem času ter o tragičnem koncu tega vidnega voditelja.

Monografijo Ivana Očaka moramo brati predvsem kot znanstveno delo, ne pa kot poskus politične rehabilitacije Gorkiča, kajti le po tej poti lahko spoznamo nekatere nauke iz bližnje preteklosti, ki še ni postala zgodovina, kajti njeni nastavki segajo tudi v današnji čas. Za današnje razumevanje družbe, politike in posameznikov ni potreben le kritični odnos do stalinističnih metod, marveč tudi do posameznikov v tej zgodovini, za kar je najboljši primer tudi politična biografija Milana Gorkiča.

Avtor je monografijo razdelil na pet poglavij: 1. Začetek revolucionarne poti (str. 14–59) – v njem razgrne podatke o poreklu, šolanju in začetkih revolucionarne dejavnosti mladega Josipa Čižinskega; 2. V središču mednarodnega delavskega, komunističnega in mladinskega gibanja (str. 61–149); 3. Na čelu Komunistične partije Jugoslavije (str. 151–239) – ki pomeni osrednji problemski sklop študije; 4. Čižinski-Gorkič: generalni sekretar CK KPJ (1936–1937) – str. 241–317; 5. V stopah stalinističnih čistk (str. 319–365); na koncu študije je objavljena strokovna aparatura: bibliografije objavljenih gradiv in literature, kronologija dogodkov iz Gorkičevega življenja, seznam imen in rezime knjige v ruščini.

Kronološkemu prijemu avtorja kot temeljni metodološki usmeritvi ni kaj očitati, posebej v tem primeru, ko gre za biografijo neke osebnosti. To je povsem upravičena metoda, posebej če upoštevamo, da se ne raziskuje le življenje posameznika, pač pa tudi organizacijo, ki je že prenehala delovati – in je s tem tudi predmet raziskovanja zaključen in zgodovinsko sklenjen proces. Toda že bežen vpogled v študijo pokaže, da je avtor pri pisanju premalo uporabljal sekundarno literaturo oziroma že objavljena monografska in sintetična dela, posebej iz zgodovine Kominterne in njenih posamičnih sekcij, kar bi nedvomno moglo prispevati k še bolj poglobljeni oceni in sklepanju o vlogi Gorkiča v Kominterni.

S svojo prepričljivostjo je Čižinski ne le vplival na ljudi, s katerimi se je srečeval, pač